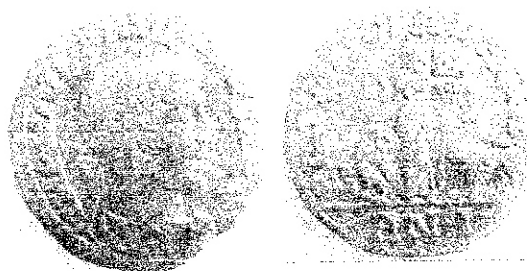

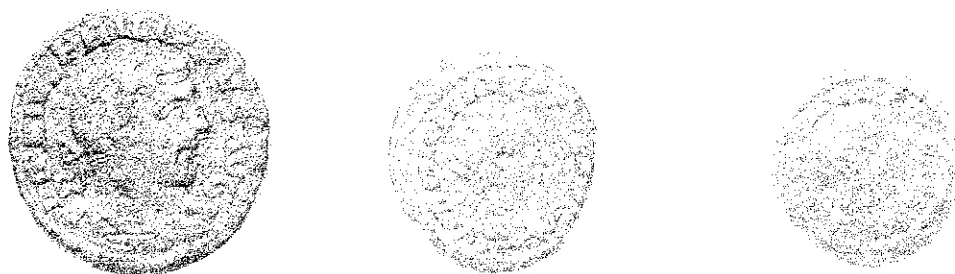
CONSIDERAȚII ASUPRA EMISIUNILOR “PROVINCIA DACIA” ȘI ROLUL LOR ÎN APROVIZIONAREA CU MONEDĂ LA DUNĂREA DE JOS (246-257 d.CHR.)

Ágnes Alföldy-Găzdac, Cristian Găzdac

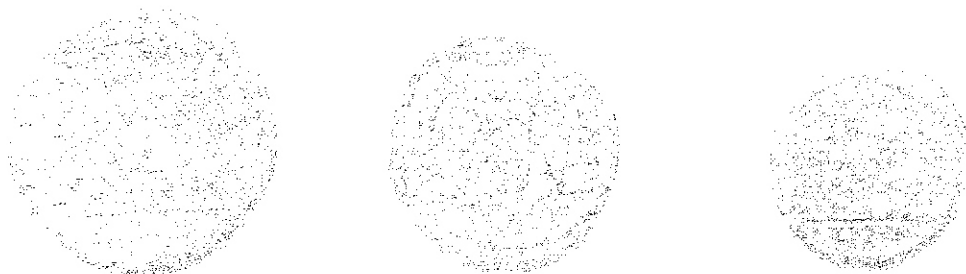
După cum este cunoscut, primele emisiuni ale tipului monetar “*PROVINCIA DACIA*” se datează în anul 246, sub domnia lui Filip I.¹ Acest tip de monede respectă standardele emisiunilor imperiale: pe avers apare portretul împăratului sau al unui membru din familia imperială însoțit de o legendă care respectă formula oficială. Pe revers apare întotdeauna legenda *PROVINCIA DACIA*, câteodată literele fiind despărțite, dispunerea imaginii în câmp. În exergă apare o cifră care indică anul emisiunii, sub formula *AN / –* Imaginea este una specifică reprezentând personificarea provinciei Dacia sub forma unei figuri feminine flancate de simbolurile legiunilor staționate în Dacia: un vultur cu o cunună în cioc și un leu. Deasupra lor pot să apară două stindarde cu inscripția “V” și “XIII” ceea ce indică legiunile *V Macedonica* de la *Potaissa* și *XIII Gemina* la *Apulum*. În alte cazuri apare un singur stindard cu inscripția *D(acia) F(elix)*. Vestimentația figurinei este una specifică: pe cap poartă pileus, iar în mână ține *falx*-ul dacic, o ramură de măslin, iar uneori un sceptru.

Monedele sunt emise numai în bronz. Deși sunt emise în provincie, ele respectă sistemul nominal al monetăriei imperiale din Roma: *sestertius*, *dupondius* și *as*.

¹ F. Martin. *Kolonialprägungen aus Moesia Superior und Dacia*, Bonn-Budapest, 1992, p. 21.

Emisiunile prezentate mai sus nu sunt unice. Ele își găsesc analogii în monedele bătute la *Viminacium* (Šišak) în *Moesia Superior* (Serbia) între anii 239 – 254/255². Similitudinea frapantă între cele două emisiuni a condus pe unii specialiști la ideea că monedele de tip “*PROVINCIA DACIA*” au fost emise tot la *Viminacium*.³

Sestertius emis la Viminacium

Sestertius de tip PROVINCIA DACIA

Emiterea monedelor oficiale în provincii, paralel cu emisiunile din Roma, este cunoscută și pentru perioade mai timpurii. De exemplu, se presupune că așa numitele *Britannia asses* au fost produse în Britannia, deoarece cele mai multe au fost descoperite aici⁴, deși “nu a fost nici o întrerupere în aprovizionarea cu monedă, iar pe plan local imitațiile barbarizate de sec. II sunt comparativ mai rare”.⁵

Un argument pentru o legătură directă a emisiunilor de tip “*PROVINCIA DACIA*” cu politica monetară imperială este faptul că nominalele acestei monede urmăresc același fenomen de devalorizare ca acelea din Roma:

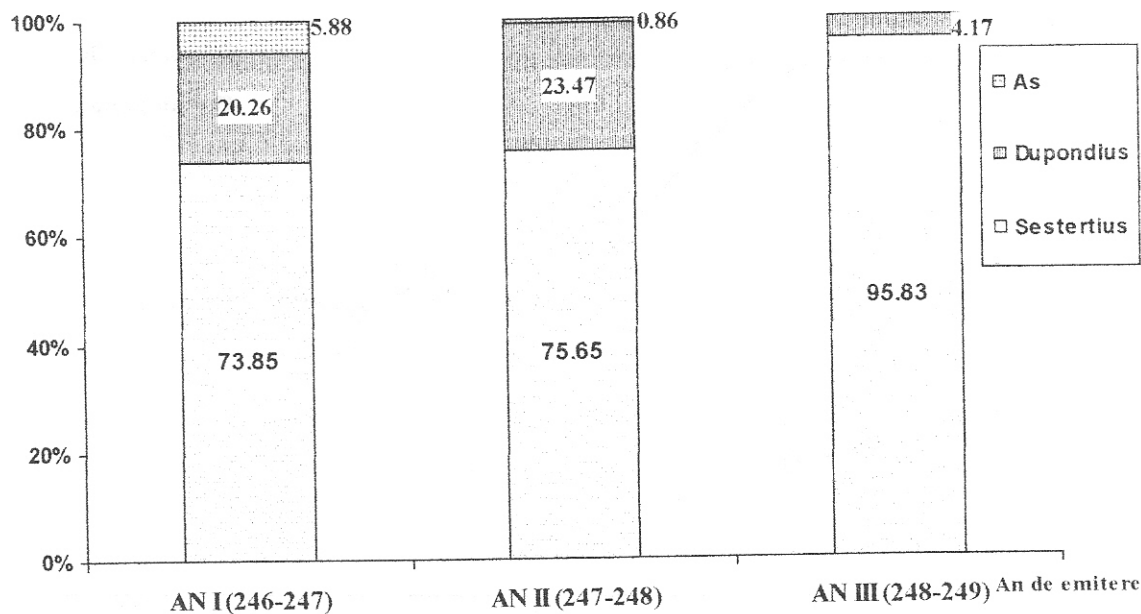
- a) nominalele mai mici (*dupondius*, *as*) devin din ce în ce mai rare datorită devalorizării puternice care se produce în sistemul monetar roman, în special în cazul monedelor de argint, ceea ce determină eliminarea din sistem a nominalelor mici de bronz;

² *ibidem*.

³ Pentru problematica localizării monetăriei emisiunilor “*PROVINCIA DACIA*” vezi R. Ardevan, *Monetăria provincială de la Sarmizegetusa*, BSNR, 86-87, 1992-1993, *passim*; Á. Alföldy, *Circulația monedelor de tip PROVINCIA DACIA în Dacia romană*, teză de licență, Cluj-Napoca 2002, p. 19sqq; Á. Alföldy-Găzdac, C. Găzdac, *The coinage “Provincia Dacia”* (sub tipar).

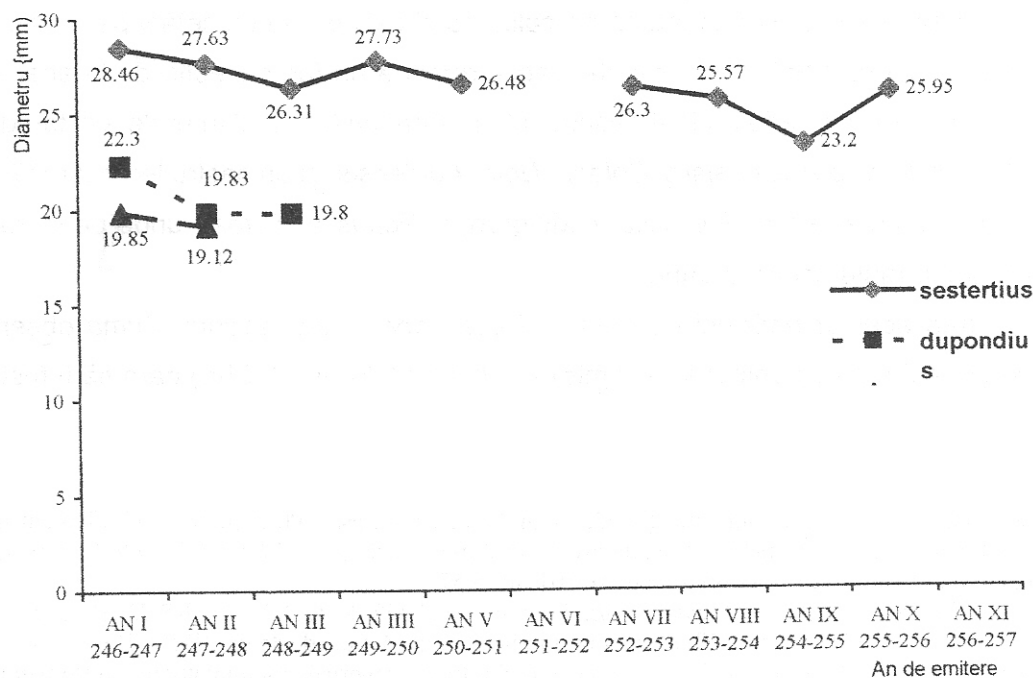
⁴ D. Walker, *Roman Coins from the Sacred Spring at Bath. The Temple of Sulis Minerva at Bath. II. Finds from the Sacred Spring*, Oxford 1988, p. 296-297.

⁵ D. Wigg, *Coin supply and the Roman army*, Roman Frontier Studies 1995. Proceedings of the XVIth International Congress of Roman Frontier Studies (edit. W. van Waateringe, B. van Beck, W. Willems, S. Wynia), Oxford, 1997, p. 287.

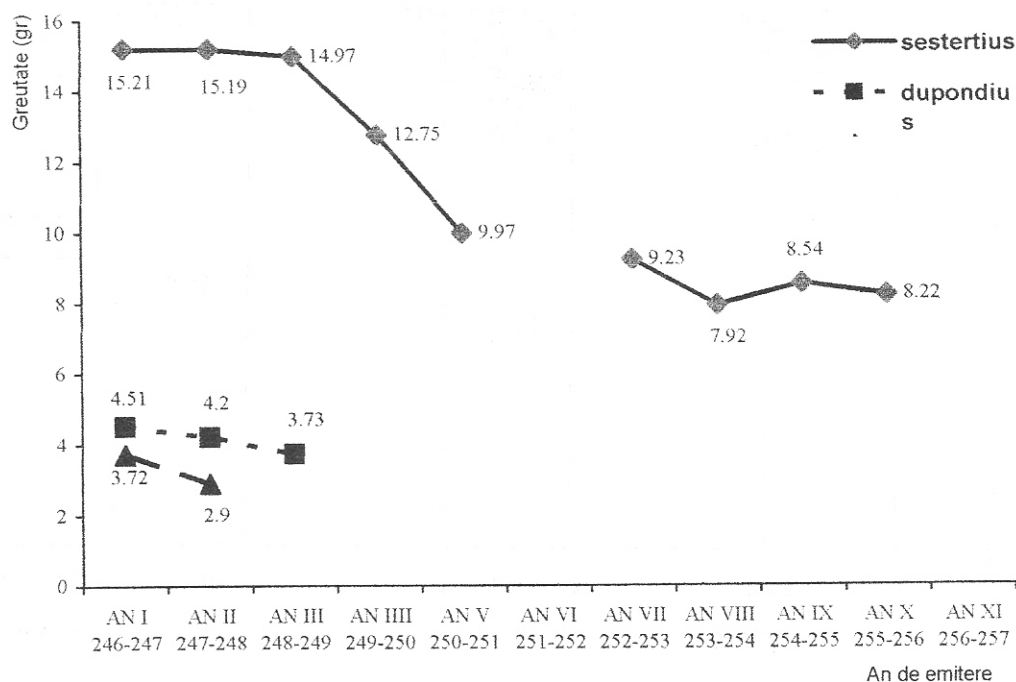

Proporția nominalilor pentru monedele de tip "PROVINCIA DACIA" descoperite în Dacia romană

- b) În cazul sestertului, acesta urmează aceeași tendință abilă constată și în cazul nominalului similar emis la Roma: menținerea diametrului, dar scăderea puternică a greutății.

Graficul fluctuației diametrului pentru monedele de tip "PROVINCIA DACIA"

6

Graficul fluctuației greutății pentru monedele de tip "PROVINCIA DACIA"

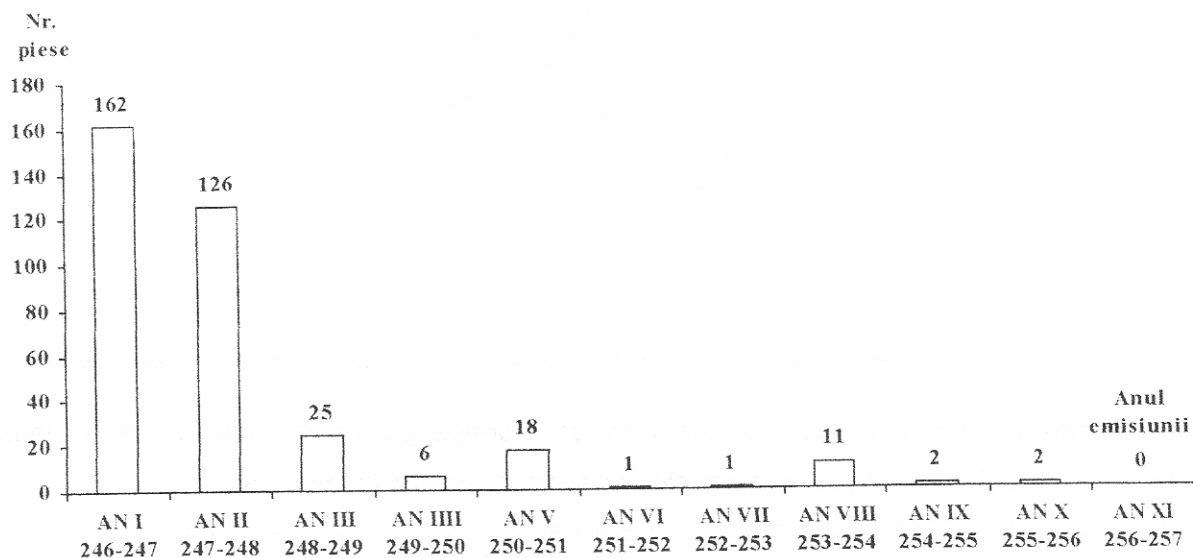
Asemenea monede au fost găsite aproape în toate siturile arheologice care au fost cercetate și a căror existență nu se oprește înaintea domniei lui Filip I. Firește, unele monede provin din descoperiri întâmplătoare (vezi harta Daciei romane). După cum s-a demonstrat, cantitatea monedelor recuperate este strâns legată de calitatea și extinderea cercetării pe un sit, precum și de caracterul sitului respectiv.⁷ Nici siturile Daciei romane nu fac excepție de la această regulă. Astfel, cele mai multe monede au fost descoperite la *Apulum* (Alba Iulia) unde existau două orașe romane (*Colonia Aurelia Apulensis* și *Colonia Nova Apulensis*) și un castru legionar (*XIII Gemina*). Urmează alte două mari situri, *Porolissum* (Moigrad) și *Potaissa* (Turda), unde pe lângă castru s-au dezvoltat importante centre urbane.

Studierea acestor emisiuni dezvăluie câteva aspecte interesante. Prima observație care trebuie menționată este că primul an al emisiunii "AN I" (246-247 d. Chr.) pare să fi fost și cel mai productiv.⁸

⁶ Trebuie menționat că în graficul fluctuației greutății și al diametrului lipsa valorii pentru anul VI al emisiunii (AD 251-252) se datorează modului de publicare a singurelor două monede de tip "PROVINCIA DACIA" emise în acest an cunoscute până în prezent, vezi F. Martin, *op.cit.*, p. 101, nr. 5.57.

⁷ Ch. Howgego, *The Supply and Use of Money in the Roman World 200 BC to AD 300*, JRS 72, 1992, p. 3.

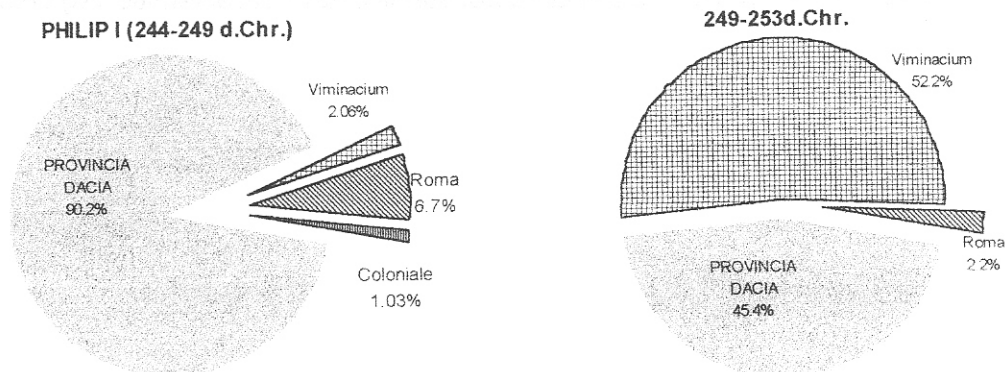
⁸ Numărul "0" pentru AN XI (AD 256-257) al emisiunii indică faptul că monede de tip "PROVINCIA DACIA" până în prezent nu au fost descoperite în siturile Daciei romane, nici între descoperirile întâmplătoare din România nu au fost semnalate. Acestea totuși există, întrucât apar în colecții particulare (Colecția Kecskés, Bezdan, fosta Iugoslavie), vezi F. Martin, *op.cit.*, p. 106, nr. 7.67, planșa viii, no. 7.67.1) și în colecția Magyar Nemzeti Múzeum din Budapesta: vezi SNG Hungary, vol. II: *Dacia - Moesia Superior* (ed. M. Bakos), Milano, 1994, p. 36, no. 116, planșa. XI, no. 116. În ambele cazuri este menționată o singură piesă.

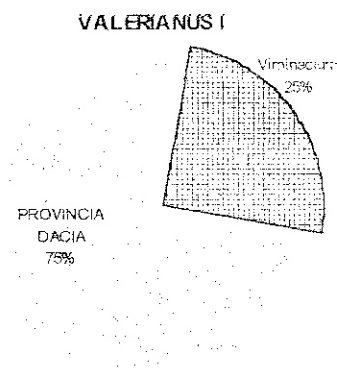
Descoperiri monetare de tip "PROVINCIA DACIA" în Dacia romană

Din nefericire, în lipsa posibilității de a reconstitui cantitatea exactă a producției monetare în cazul acestor monede, acest aspect rămâne doar la nivelul ipotezei.

Comparativ cu restul nominalelor de bronz, la stadiul actual al cercetării se poate afirma că pentru domnia lui Filip I Arabul emisiunile "PROVINCIA DACIA" au jucat primul rol în aprovizionarea Daciei cu monedă de bronz. După o perioadă scurtă (249-253 d. Chr.) – când monetăria cea mai importantă în aprovizionarea Daciei cu monedă de bronz pare să fi fost *Viminacium* (*Moesia Superior*) (Kostolac, Serbia), în timpul domniei lui Valerian I situația devine asemănătoare cu cea din timpul lui Filip I.⁹

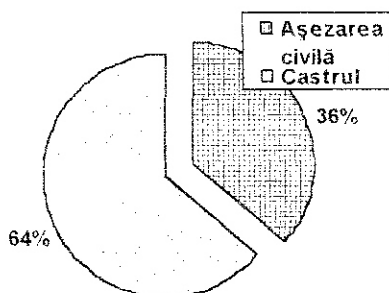
⁹ Este necesar să subliniem că rezultatele pentru perioada domniei lui Valerian I trebuie privite cu circumspecție deoarece numărul pieselor studiate este foarte mic (12 piese). Totodată, trebuie luat în considerare și faptul că monetăria de la *Viminacium* a fost închisă doi ani înaintea celei din *Dacia* (255 d. Chr.), vezi F. Martin, *op.cit.*, p. 21.

*Procentajul monedelor de bronz descoperite pe teritoriul fostei provincii Dacia (descoperiri din situri)*¹⁰

Publicarea recentă a unei mari cantități de monede cu loc de descoperire a permis stabilirea unor caracteristici locale și regionale ale circulației acestui tip monetar.

În cazul sitului *Porolissum* (Moigrad) (vezi harta Daciei romane) – puternic militarizat¹¹ – 64% din monedele de tip "PROVINCIA DACIA" emise sub domnia lui Filip I au fost descoperite pe teritoriul castrului de pe Pomăt în timp ce 36% provine de pe teritoriul așezării civile.¹²

Procentajul monedelor "PROVINCIA DACIA" descoperite la Porolissum

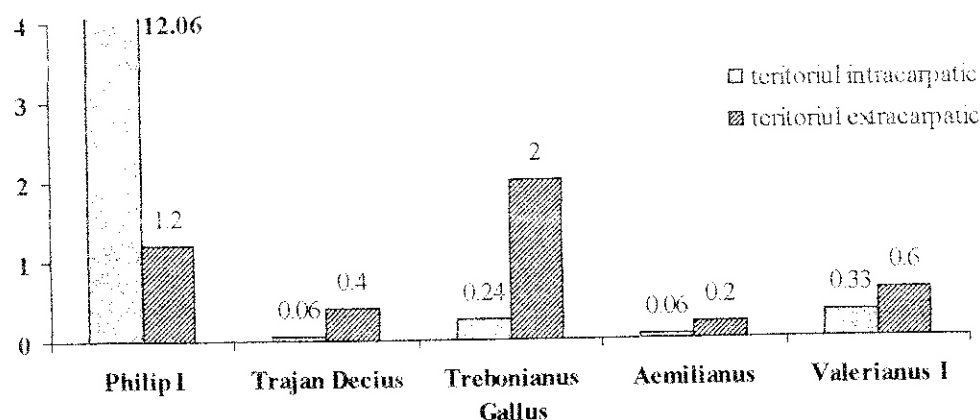
Totodată, la scara provinciei Dacia se pot stabili câteva caracteristici regionale.¹³

¹⁰ Acest grafic a fost realizat după C. Gázdac, *Circulația monetară în Dacia și în provinciile învecinate de la Traian la Constantin I*, Cluj-Napoca 2002, tab. D 1, Filip I – Valerianus I.

¹¹ N. Gudea, *Porolissum, cheia de boltă a apărării Daciei Porolissensis*, ActaMP 12, p.195-214.

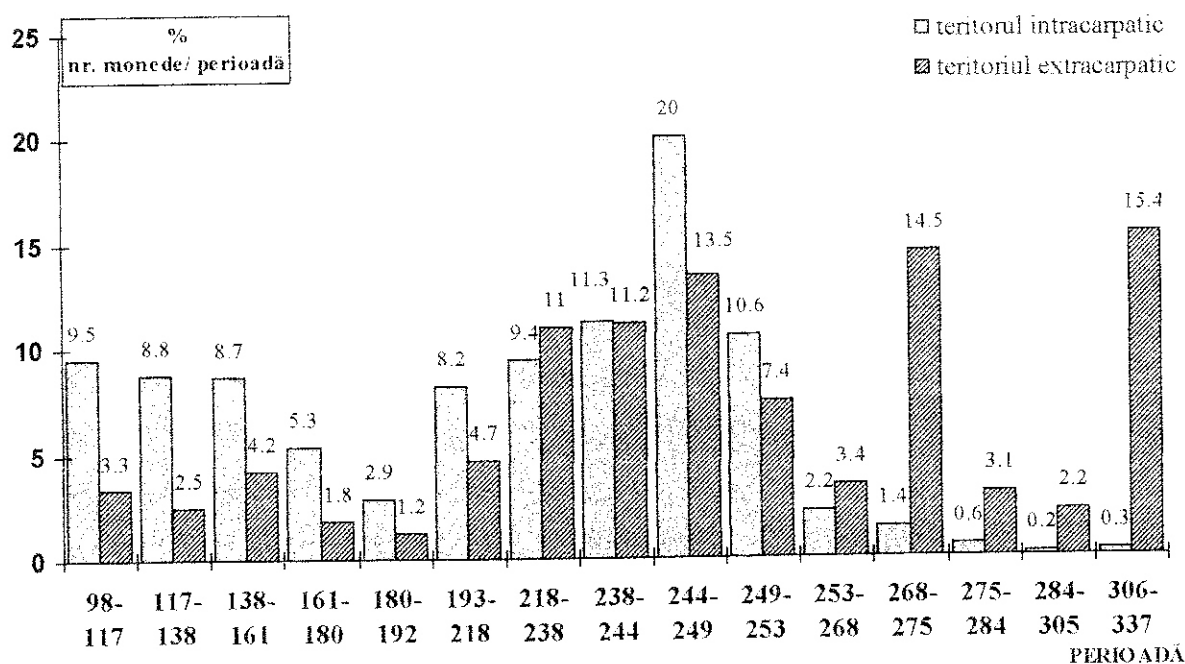
¹² Á. Álföldy-Gázdac, *Pénzverés a római Dáciában (246-257). Hétköznapi élet a római Dáciában*, Cluj-Napoca, 2004, (în curs de apariție).

¹³ Á. Álföldy, *Circulația monedelor de tip PROVINCIA DACIA în Dacia romană*, Cluj-Napoca 2002, lucrare de licență, manuscris, pl. 3.

Caracteristici regionale al descoperirilor monetare de tip "PROVINCIA DACIA" în Dacia romană

Din acest grafic rezultă că monedele de tip "PROVINCIA DACIA" emise în timpul domniei lui Filip I sunt mai frecvente în aria intracarpatică, iar emisiunile din perioada Traianus Decius și Valerian I sunt mai numeroase în regiunea extracarpatică. Acest fenomen nu reprezintă o particularitate a emisiunilor studiate, ci este o caracteristică generală pentru întreaga circulație monetară în Dacia.¹⁴

Caracteristici regionale ale descoperirilor izolate în Dacia romană

Până la perioada 249-253 d.Chr. procentajul descoperirilor/ an este mult mai mare în teritoriul intracarpatic. Acestă rezultat se explică prin faptul că în cele două provincii *Daciae*: *Apulensis* și *Porolissensis* (aria intracarpatică, vezi harta Daciei romane) erau situate majoritatea

¹⁴ C. Găzdac, *Circulația monetară în Dacia și în provinciile învecinate de la Traian la Constantin I*, Cluj-Napoca 2002, pl. Q1.

orașelor romane (6 din 9), precum și concentrarea mai mare de baze militare, inclusiv cele două legiuni.

Pentru ultima perioadă a administrației romane în Dacia precum și pentru perioada post-provincială procentajul descoperirilor monetare pe an indică valori diferite pentru cele două zone ale Daciei, nord și sud. Cu anii 253-268 d. Chr., procentajul descoperirilor pe an este mai ridicat în zona sudică al Daciei decât în aria de nord. La stadiul actual al cercetării se poate presupune că valoarea ridicată pentru perioada între 268-275 la siturile sudice se datorează traficului peste Dunăre, în special la *Drobeta* (Turnu Severin) și *Sucidava* (Celei) (vezi harta Daciei romane), cauzat de abandonarea provinciei și de crearea a două provincii noi la sud de Dunăre, *Dacia Ripensis* și *Dacia Mediteranensis*. Vecinătatea Imperiului face ca descoperirile monetare să fie mult mai numeroase în perioada post provincială în zona sudică decât în siturile din nord. Această situație se poate explica prin legăturile de schimb între centru (Imperiul Roman) și periferie, iar ulterior în hinterland (fosta provincie *Dacia*).

Publicarea descoperirilor monetare ale siturilor romane din provinciile învecinate cu *Dacia*¹⁵ – cele două *Pannoniae* și cele două *Moesiae* – ne permite să extindem analiza circulației monedelor “*PROVINCIA DACIA*” dincolo de granițele Daciei.

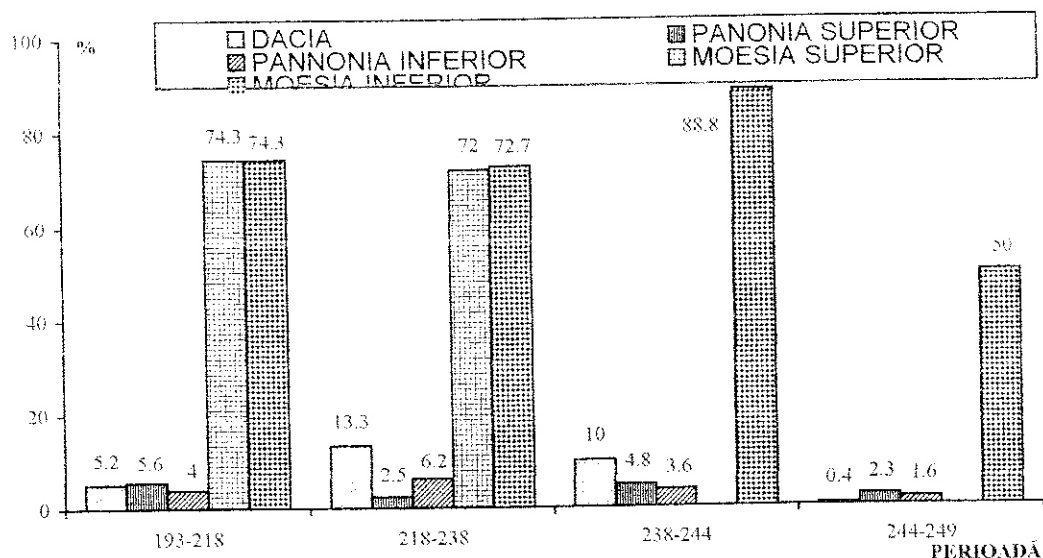
Analiza descoperirilor monetare de bronz din siturile sistematic cercetate din provinciile dunărene – *Carnuntum* (azi Petronell, Austria), *Brigetio* (azi Szöny, Hungary), *Poetovio* (azi Ptuj, Slovenia), *Intercisa* (azi Dunaújváros, Hungary), toate situate în *Pannonia*¹⁶ – relevă o imagine complet diferită decât cea oferită în *Dacia* în ceea ce privește procentajul monedelor “*PROVINCIA DACIA*”. Se poate afirma cu certitudine că cel puțin în cazul siturilor cele mai bine cercetate și publicate din *Pannonia*, în perioada studiată, că monetăria principală în asigurarea aprovizionării cu monedă de bronz este *Viminacium*. Comparativ cu alte monetării, Roma, “*PROVINCIA DACIA*” și monetăriile civice (grecești) *Viminacium* reprezintă între 63.1% și 88.8% din descoperirile de monede de bronz în acele situri (vezi tabelul și graficul cu procentul monetăriilor de bronz).

În provincia *Moesia Inferior*, absența monedelor de tip “*PROVINCIA DACIA*” se explică prin cantitatea mare a descoperirilor de monede civice (grecești), care erau destinate să acopere necesarul de monedă de bronz pe piață în lipsa emisiunilor oficiale.¹⁷

¹⁵ C. Găzdac, *Circulația monetară în Dacia și provinciile învecinate de la Traian la Constantin I*, Cluj-Napoca, 2002, *passim*.

¹⁶ Trebuie menționat că absența siturilor din *Moesia Superior* se datorează publicațiilor sărăcicioase de material numismatic provenit de pe teritoriul fostei provincii *Moesia Superior* (în mare parte Serbia de astăzi și o mică parte din Macedonia). În cazul provinciei *Moesia Inferior*, monedele “*PROVINCIA DACIA*” sunt absente din siturile studiate, vezi nota 14.

¹⁷ C. Găzdac, *Circulația monetară în Dacia și provinciile învecinate de la Traian la Constantin I*, Cluj-Napoca, 2002, vol. I, p. 49.

Graficul comparativ al %-ului monedelor civice la Dunărea de Jos

Provincia *Moesia Superior* apare ca un caz particular. Deși între descoperirile izolate din siturile romane monede de tip "PROVINCIA DACIA" nu au fost semnalate, acestea apar în câteva tezaure de bronz (între 21 și 81 de monede de bronz) descoperite pe acest teritoriu. Analiza tezaurelor indică o dominare netă a monedelor emise la *Viminacium* față de monedele "PROVINCIA DACIA" (vezi pl. 3). În tezaurele menționate emisiunile monetăriei din *Viminacium* reprezintă între 84.21% și 90.9% din totalul monedelor.¹⁸

În același timp trebuie menționat că până acum tezaure care să aibă în compoziție monede "PROVINCIA DACIA" în celelalte provincii din regiunea Dunării de Jos sunt rarissime. De altfel, în general, tezaurele de bronz sunt foarte rare. Astfel 8 monede au fost descoperite în tezaurul *Sirmium I* (azi Sremska Mitrovica, Serbia) (154 de monede de bronz Antoninus Pius – Trajan Decius)¹⁹, 1 monedă "PROVINCIA DACIA" în tezaurul de la Preajba Mare (Romania)²⁰, 1 monedă "PROVINCIA DACIA" în descoperirea monetară (5 piese) de la *Porolissum* (Moigrad, Romania).²¹

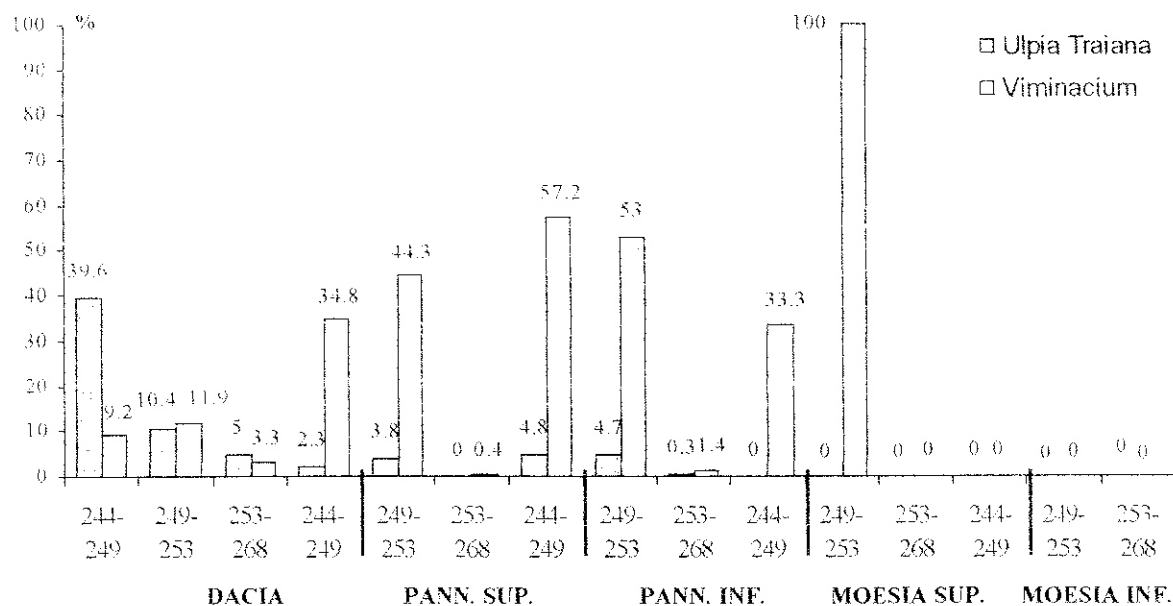
O imagine sugestivă referitoare la rolul emisiunilor "PROVINCIA DACIA" în provinciile Dunării de Jos este oferită de graficul de mai jos:

¹⁸ Pentru aceste tezaure vezi C. Găzdac, *Circulația monetară în Dacia și provinciile învecinate de la Traian la Constantin I*, Cluj-Napoca, 2002, vol. II, p. 529-530.

¹⁹ *Ibidem*, p. 513.

²⁰ *Ibidem*, p. 481. În cazul tezaurului de la Preajba Mare numărul monedelor "PROVINCIA DACIA" probabil să fi fost mai mare, deoarece tezaurul a fost doar parțial recuperat. 7 monede din 30, vezi E. Petac, A. Pănoiu, *Un fragment dintr-un tezaur de monete romane imperiale descoperit la Preajba Mare, Târgu Jiu, județul Gorj*, Litua. Studii și comunicări, 7, 1997, p. 55.

²¹ Á. Alföldy, *Circulația monedelor de tip PROVINCIA DACIA în Dacia romană*, lucrare de licență, Cluj-Napoca, 2002, manuscris, p. 67.

Grafic comparativ al descoperirilor monetare emise la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (PROVINCIA DACIA) și Viminacium (PMS COL VIM)

În acest grafic au fost luate în calcul monedele cu loc de descoperire sigură și provenite numai din situri romane. Pentru a avea o imagine cât mai apropiată de realitate, procentajul a fost calculat, pe cât era posibil, din totalul nominalelor (aur, argint, bronz: oficiale, provinciale și civice).

Prin comparația Daciei cu provinciile învecinate se poate stabili faptul că monedele de tip "PROVINCIA DACIA" au fost descoperite în marea majoritate în provincia de la nord de Dunăre și rar în provinciile învecinate.

Dacă pentru domnia lui Filip I, aceste monede reprezintă aproape 40% din totalul monedelor descoperite în Dacia, în schimb, ele nu depășesc 4.8% în *Pannonia Inferior*, 2.3% în *Pannonia Superior* și apar ca descoperiri izolate în *Moesia*. Așa cum a fost subliniat mai sus, în cazul *Moesiei Inferior* explicația poate fi numărul ridicat al monedelor civice aflate în circulație, iar pentru *Moesia Superior* explicația este lipsa publicării materialului cercetat în acest domeniu.

În provinciile *Pannonia*, descoperirile de tip "PMS COL VIM" sunt net superioare celor emise din Dacia. Faptul că *Pannonia Inferior* este situată mai aproape de Dacia decât *Pannonia Superior* ar putea fi o explicație pentru cantitatea mai ridicată a emisiunilor de tip "PROVINCIA DACIA" în această provincie.

În concluzie, se poate sugera că această monedă - "PROVINCIA DACIA" - a fost creată practic pentru necesitățile monetare ale acestei provincii în perioada de la Filip I la Valerian I, situația fiind similară cu cea a monetăriei învecinate de la *Viminacium*, care a fost principala monetărie în aprovizionarea cu monedă de bronz a provinciilor *Pannonia* și *Moesia Superior* de la Filip I la Valerianus I.

Ambele monetării ilustrează politica monetară imperială în momente de criză, anume deschiderea de monetării locale pentru aprovizionarea cu monedă a zonelor limitrofe.²² Ca și în cazul monetăriei de la *Viminacium*, cea din *Dacia* a trebuit să acopere o lipsă de numerar de bronz care venea de la monetăria centrală a Romei.

Deși emisă într-o provincie - *Dacia* - această monedă a fost emisă conform standardelor sistemului monetar roman al nominalelor de bronz. Indexul acestei monede îl urmează pe cel al circulației monetare din *Dacia* pe durata cât această monetărie a fost în uz (246-255 d.Chr.). A fost o soluție temporară care a eșuat în final.

ABSTRACT

The English version of this study will be published in the Proceedings of the 13th International Congress of Numismatics (Madrid, 15-19 September 2003), Madrid, 2004 (forthcoming).

²² C. Howgego, *Coin circulation and the integration of the Roman economy*, JRA, 7, 1994, p. 10.

Pl. 1

Procentajul monetărilor în aprovizionarea cu monedă de bronz la situri din *Pannonia*

CARNUNTUM

Monetărie	244-249		249-253		253-259	
	Nr. piese	%	Nr. piese	%	Nr. piese	%
Provincia						
Dacia	10	8,1	8	6,8		
Viminacium	77	63,1	89	76		
Rome	23	18,8	12	10,2	1	100
Civic (Greek)	12	9,8	8	6,8		
TOTAL	122		117		1	

BRIGETIO

Monetărie	244-249		249-253		253-259	
	Nr. piese	%	Nr. piese	%	Nr. piese	%
Provincia						
Dacia	1	3,7	1	3,7		
Viminacium	23	85,1	24	88,8		
Rome	2	7,4	2	7,4		
Civic (Greek)	1	3,7				
TOTAL	27		27			

POETOVIO

Monetărie	244-249		249-253		253-259	
	Nr. piese	%	Nr. piese	%	Nr. piese	%
Provincia						
Dacia	1	2,7	3	10		
Viminacium	19	52,7	17	56,6		
Rome	16	44,4	10	33,3	2	100
TOTAL	36		30		2	

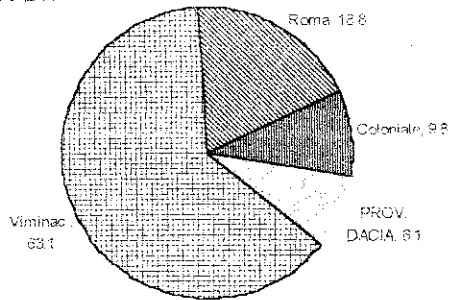
INTERCISA

Monetărie	244-249		249-253		253-259	
	Nr. piese	%	Nr. piese	%	Nr. piese	%
Provincia						
Dacia	8	10,6	7	13,7	2	66,6
Viminacium	64	85,3	44	86,2	1	33,3
Rome	3	4				
TOTAL	75		51		3	

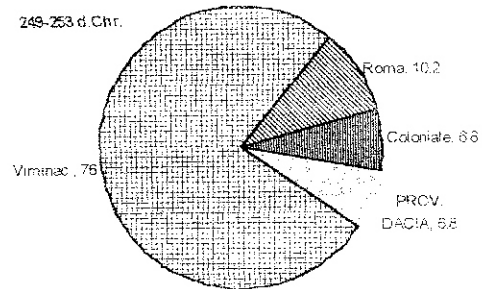
Pl. 2¹

CARNUNTVM

244-249 d.Chr.

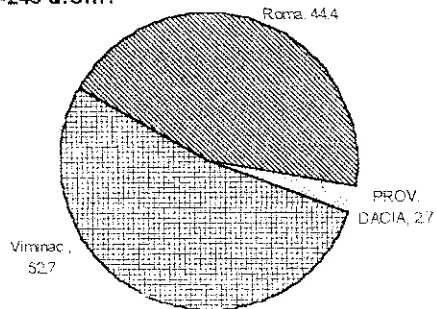

249-253 d.Chr.

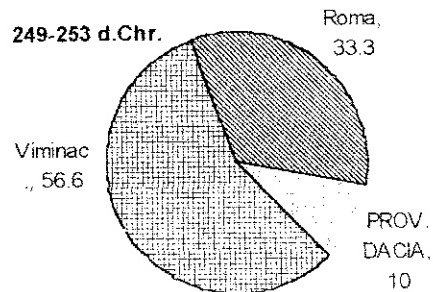

POETOVIO

244-249 d.Chr.

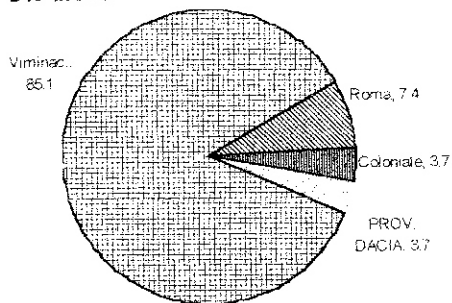

249-253 d.Chr.

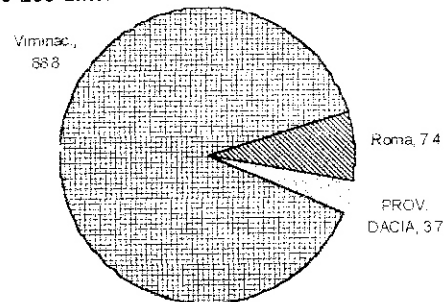

BRIGETIO

244-249 d.Chr.

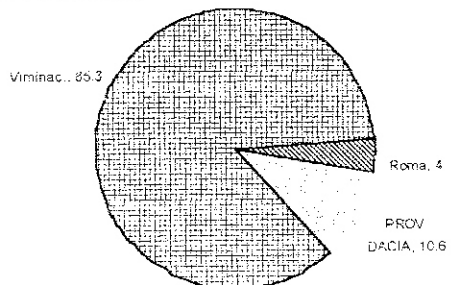

249-253 d.Chr.

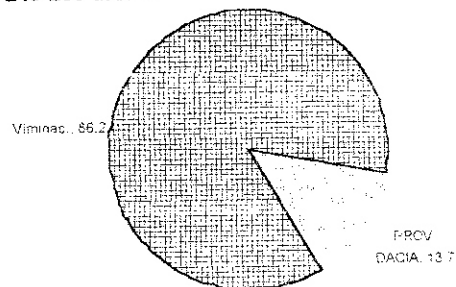

INTERCISA

244-249 d.Chr.

249-253 d.Chr.

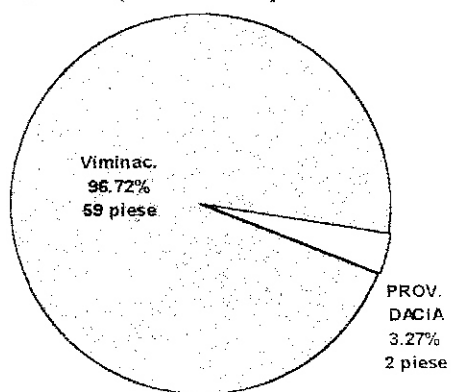

¹ Baza de date după Găzdac, C.: *Monetary circulation in Dacia and the provinces from Middle and Lower Danube from Trajan to Constantine I (AD 106-337)*, Cluj-Napoca, 2002, tab. D 2-3, Philip I – Valerianus I.

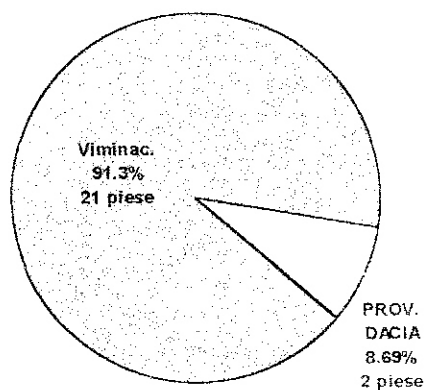
Pl. 3

Monede de tip "PROVINCIA DACIA" și Colonia Viminacium în tezaurele din Moesia Superior

BOŠNJANE (Moesia Superior, Serbia)

BREZANE (Moesia Superior, Serbia)

HORREVM MARGI (Moesia Superior, Serbia) VRANJE (Moesia Superior, Serbia)

